

Dicționarul de neologisme

Coman LUPU

Universitatea din București / Universitatea Comenius din Bratislava

comanlupu@gmail.com

Abstract: The present article is meant as an attempt to highlight the inappropriate use of the concepts of *neologism* and *neology* in Romanian linguistics, within the field of the theoretical research, as well as within that of the applied research and especially in the lexicographic activity.

Key words: *concept, neologism, linguistics, lexicographic practice.*

Dintre idiomurile neolatine, niciunul nu dispune de atât de multe lucrări lexicografice dedicate exclusiv neologismelor¹ ca româna. Într-adevăr, pentru română, care nu are încă un dicționar-tezaur, există însă un număr impresionant de lexicoane dedicate acestei tranșe cronologice a vocabularului, iar unul dintre ele s-a bucurat de multiple ediții și de un format diferit de la o apariție la alta². La început, a fost, pur și simplu, *Dicționar de neologisme* (= DN), apoi, la un moment dat, a devenit *Mic dicționar de neologisme*, iar în cele din urmă a crescut la dimensiuni neașteptate: *Marele dicționar de neologisme* (= MDN). Prin ce se diferențiază, **conceptual**, *Noul dicționar de neologisme* sau *Micul dicționar de neologisme* de variantele anterioare sau ulterioare? Doar printr-o arbitrară suprimare ori adăugire de intrări?

Nu se înțelege după ce criterii s-a făcut selecția unităților lexicale pentru elaborarea *Micului dicționar*, nici pe ce baze științifice a fost atât de augmentat, încât să ai senzația că, dintre limbile moderne de cultură, româna este cea mai bogată în neologisme. Nu înțelegem nici motivul pentru care numele lui Constant Maneca a dispărut de pe copertele edițiilor publicate după ce acesta s-a stins din viață. Oricât de minoră ar fi fost contribuția

¹ Cităm aici, **pentru spaniolă:** Manuel Alvar Ezquerro (dir.), *Diccionario de voces de uso actual*, Madrid, Arco/Libros, 1994, cu peste 5000 de intrări, și Manuel Alvar Ezquerro, *Nuevo diccionario de voces de uso actual*, Madrid, Arco/Libros, 2003, cu 12389 cuvinte-titlu; **pentru italiană:** M. Cortelazzo, U. Cardinale, *Dizionario di parolenuove. 1964-1984*, Torino, 1986; Ottavio Lurati, *3000 parole nuove. La neologia negli anni 1980-1990*, Bologna, 1990; **pentru franceză:** P. Gilbert, *Dictionnaire de mots nouveaux*, Paris, 1971; *Dictionnaire des termes nouveaux des sciences et des techniques*, Paris, 1983; B. Quemada (sous la direction de), *Mots nouveaux contemporains*, Paris, 1983; Gabriel Merle, R. Perret, J. Vince, Cl. Juillard, *Les mots nouveaux apparus depuis 1985*, Paris, 1989.

² DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1961, 1966, 1978; Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1986; Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, 1977; Florin Marcu, *Dicționar de neologisme*, București, 1984; Florin Marcu, *Mic dicționar de neologisme*, București, 1986; MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, 2000, 2008; Elena Trifan, Andrei Ioan Trifan, *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Scrisul Prahovean – Cerașu, 2003; Alexandru Emil M.(!), *Dicționar de neologisme*, Craiova, Lizuka-Educativ, 2003; Onufrie Vințeler, *Dicționar de neologisme*, București, 2004; Florin Marcu, *Dicționar uzual de neologisme*, București, 2008; D. Uritescu, *Dicționar de cuvinte și sensuri noi*, București, 2009. Etc.

sa la seria DN¹⁻³, nimic nu justifică eliminarea coautorului, în condițiile în care a fost păstrat titlul de *Dicționar de neologisme*.

Structura articolelor din DN și MDN este clasică: cuvântul-titlu este urmat de informații de natură gramaticală (clasa morfologică la care aparține), sensul sau inventarul de sensuri din limba română și etimonul. Uneori, aceste date sunt completate cu precizări privitoare la câmpul semantic (arhitectură, chimie, electricitate, estetică, fizică, filozofie, mitologie, termen bisericesc livresc etc.) sau la registrul stilistic (familiar...). Intenția mărturisită este de a elabora un instrument lexicografic, un *dicționar de neologisme* care să cuprindă un „vocabular științific”, cuvinte intrate prin „literatura artistică” sau formate pe teren românesc. S-a întâmplat însă ca autorii unor astfel de lucrări să purceadă la lucru fără pregătirea lingvistică teoretică necesară într-o astfel de întreprindere de mare responsabilitate.

După informațiile culese din DCR, unele lexeme/sensuri înregistrate în DN sau MDN reprezintă prime atestări scrise cunoscute în română (*accelerometru, acidifiant, aclofobie, adiționale* etc.), ceea ce îl convertește într-o sursă utilă și de o însemnătate aparte pentru datarea cuvintelor din limba noastră. Problema este însă că marea majoritate a vocabulelor intrate în componența DN sau MDN nu sunt neologice, nu se încadrează în profilul lexicografic anunțat de titlu. Denumirea dicționarului nu are o relație științifică riguroasă cu inventarul de cuvinte incluse în structura sa. Și mai ciudat este că o mare parte dintre repetatele ediții ale DN și MDN au apărut sub egida unor prestigioase case editoriale (Editura Științifică, Editura Academiei...) și sub semnătura unor redactori recunoscuți pentru competența lor profesională.

Prin urmare, ce anume este un neologism? La ce tranșă cronologică din structura lexicală a unei limbi se poate aplica acest termen? După definiția din DEX, neologismul este „cuvântul împrumutat de curând din altă limbă sau creat recent într-o limbă prin mijloace proprii.” În DLI, italianescul *neologismo* este glosat după cum urmează: „Termine o costrutto di recente introduzione nella lingua, motivato da nuove esigenze tecniche o di costume”. Iar în DȘL este definit drept „o unitate lexicală (semnificat, semnificat sau reuniunea celor două) care a pătruns recent într-o limbă dată.”

Distinsa doamnă profesoară Alexandra Cuniță observă că „În principalele dicționare românești de neologisme ce pot fi consultate astăzi figurează atât *aritmetică*, cât și *aseleniza* – *aselenizare*, atât *cartof*, cât și *computer*, atât *evangheliar*, cât și *eminescian*, *eminescianism*, atât *gramatică*, *gumă*, cât și *genom*,... deși aceste unități lexicale au intrat în limba noastră în momente diferite, uneori foarte îndepărtate în timp unele de altele, iar o parte dintre ele se află deja de multă vreme în conștiința și în uzul românofonilor nativi.” [Cuniță, 2014: 23]

În 2008, lingvistul francez Jean-François Sablayrolles apreciază că «un mot n'est pas néologique parce qu'il n'est pas dans le dictionnaire, mais un mot entre dans un dictionnaire parce qu'il n'est plus néologique. Entre sa création et son éventuelle insertion dans un dictionnaire, s'écoule un temps plus ou moins long pendant lequel le néologisme est un SDF, un sans dictionnaire fixe.» [Cuniță, 2014: 27]

Asemănătoare cu punctul de vedere al lui Jean-François Sablayrolles este și viziunea profesorului Manuel Alvar Ezquerro în stabilirea statului de neologism al unui lexem: „Podemos decir que son palabras nuevas por no figurar entre las columnas del diccionario académico, lo cual es un criterio bien objetivo, aunque se sustenta sobre una premisa que no es cierta, o, al menos, no lo es totalmente, ya que el diccionario, cualquier diccionario, el académico u otro, no consigna todas las voces de la lengua de un momento dado, ni siquiera un repertorio de carácter general como el académico. Es más, la

naturaleza propia del diccionario impide que en su interior estén todas las palabras de la lengua, y esto es así por varios motivos...” [Ezquerro, 2007]

Nu mai puțin interesantă ni se pare opinia unui alt lingvist spaniol, Santiago Alcoba Rueda, profesor la Universitatea Autonomă din Barcelona: „Definida la palabra como una secuencia expresiva que sirve a uno o más sentidos o acepciones posibles, se entiende el neologismo como una palabra, una acepción o una frase (combinación fija de palabras) nueva en el conjunto de unidades comunicativas de que dispone el hablante. O sea que se considera neologismo una palabra enteramente nueva (en forma de expresión y en significado), una palabra parcialmente nueva (que incorpora un significado o acepción nuevos) o un giro o combinación de palabras (*dinero negro*), usado con un sentido particular.” [Alcoba Rueda, 2007]

Așadar, după ce am trecut în revistă câteva opinii privitoare la conceptul de neologism, să revenim la DN, la MDN și la diversele lor variante sau, mai precis, să încercăm să aruncăm o privire asupra inventarului lor de unități lexicale; constatăm că *ambiiție* (atestat pentru prima oară în limba noastră la 1722, conform DELLR), *ambrozii* (1691), *ambulant* (1837), *amfiteatru* (1770), *amic* (1794), *amical* (1832), *amiciție* (1822), *amputație* (1816), *a amputa* (1840), *anaboret* (1683), *analitic* (1799), *analogie* (1773), *anomalie* (1705), *astronomie* (1683), *calamitate* (1847), *calomnie* (1794), *candelabru* (1747), *celibat* (1826), *concubină* (1812), *concura* (1830), *decent* (1857), *decepie* (1846), *dedicație* (1808), *a deduce* (1816), *evicțiune* (1742), *exact* (1830) etc., indiferent de momentul în care au pătruns în vocabularul românesc, au același statut cu cuvintele împrumutate în ultimii 20-30 de ani: absolut toate sunt elemente neologice. Prezența într-un **dicționar de neologisme** a unor cuvinte atestate, pentru întâia oară în lexicul limbii române, cu mai multe zeci de ani în urmă sau chiar cu sute de ani este, fără doar și poate, o evidentă expresie a diletantismului. Cum să fie *nou* un lexiem cu o considerabilă vechime în limbă? Pentru că este format, prin procedeele interne, în limba literară? Fiindcă este un împrumut asimilat pe cale livrescă? Această chestiune este extrem de gravă și, din păcate, nu sunt prea mulți cei care evită o astfel de aberație. Indiferent de frecvența lui în limba scrisă sau vorbită, într-un stil funcțional sau într-altul, un element lexical care are confirmată o viață îndelungată în vocabular nu poate fi considerat neologic.

Neîndoielnic, toate dicționarele de neologisme ale limbii noastre au făcut un mare deserviciu lingvisticii românești: conceptele de *neologism* și de *neologie* au devenit inoperante din cauza confuziei, pe de o parte, cu noțiunea de *cultism* (= „împrumut cult/savant/livresc”), iar pe de altă parte, cu noțiunea de creație a limbii literare. În concluzie, DN, MDN și suratele lor nu sunt de fapt, după titlu, decât... mari falsuri științifice. Din nefericire, aceste lucrări lexicografice nu au nici măcar o legătură *părelnică* cu neologia.

BIBLIOGRAFIE

Alcoba Rueda, 2007: Santiago Alcoba Rueda, *Autorización y uso del neologismo*, 2007, disponibil la: https://books.google.ro/books?id=evzkCgAAQBAJ&pg=PA91&lpg=PA91&dq=Manuel+Alvar+Ezquerro,+neologismos&source=bl&cots=9fd_ZzjOOk&sig=ACfU3U0wEhFYR Sn0khcplJl6OgJmSzzxCeA&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwi_8vzyyqDjAhXh_CoKHTmh DpEQ6AEwEHoECAGQAQ#v=onepage&q=Manuel%20Alvar%20Ezquerro%20neologismos&f=false, consultat în data de 6.07.2019.

- Cuniță, 2014: Alexandra Cuniță, „Neologisme ? Cuvinte recente ?”, in Alexandra Cuniță, Coman Lupu (ed.), *Neologie, neologism. Concepte, analize*, Editura Universității din București.
- Ezquerria, 2007: Manuel Alvar Ezquerria, *El neologismo español actual*, 2007, disponibil la: https://ispsfrey-cha.infid.edu.ar/sitio/upload/Alvar_Ezquerria_Neologismo_en_el_espaniol_actual.pdf, consultat în data de 6.07.2019.
- Merle et alii, 1989: Gabriel Merle, R. Perret, J. Vince, Cl. Juillard, *Les mots nouveaux apparus depuis 1985*, Paris.

Dicționare:

- Cortelazzo, Cardinale: 1986: M. Cortelazzo, U. Cardinale, *Dizionario di parolennove. 1964-1984*, Torino.
- DCR, 2013³: Florica Dimitrescu, Alexandru Ciolan, Coman Lupu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, Logos.
- DELLR. 2004: Sanda Reinheimer Rîpeanu (sous la direction de), *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes*, București, Editura Academiei Române.
- DEX, 1998²: Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers Enciclopedic.
- DLI, 1987: Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze, Le Monnier.
- DN, 1961-1966-1978: Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București.
- DN, 1977: Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București.
- DN, 1984: Florin Marcu, *Dicționar de neologisme*, București.
- DN, 1986¹: Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București.
- DN, 1986²: Florin Marcu, *Mic dicționar de neologisme*, București.
- DȘL, 2001: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira.
- DTNST, 1983: = *Dictionnaire des termes nouveaux des sciences et des techniques*, Paris.
- Ezquerria, 1994: Alvar Ezquerria (dir.), *Diccionario de voces de uso actual*, Madrid, Arco/Libros.
- Ezquerria, 2003: Manuel Alvar Ezquerria, *Nuevo diccionario de voces de uso actual*, Madrid, Arco/Libros.
- Gilbert, 1971: P. Gilbert, *Dictionnaire de mots nouveaux*, Paris.
- Lurati, 1990: Ottavio Lurati, *3000 parole nuove. La neologia negli anni 1980-1990*, Bologna.
- MDN, 2003¹: Elena Trifan, Andrei Ioan Trifan, *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Scrisul Prahovean – Cerașu.
- MDN, 2003²: Alexandru Emil M.(!), *Dicționar de neologisme*, Craiova, Lizuka-Educativ.
- MDN, 2004: Onufrie Vințeler, *Dicționar de neologisme*, București.
- MDN, 2008: Florin Marcu, *Dicționar uzual de neologisme*, București.
- MDN, 2009: D. Uritescu, *Dicționar de cuvinte și sensuri noi*, București.
- MDN: 2000-2008: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București.
- Quemada, 1983: B. Quemada (sous la direction de), *Mots nouveaux contemporains*, Paris.